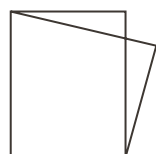

Usynlige sociale eksklusionsprocesser i skolen

(Ph.d.-forsvar: december 2017)

Gro Emmertsen
Lund, selvstændig
konsulent

Indkredsning af et problemfelt

Det er svært at forestille sig en dag i skolen uden en eller anden form for problemhåndtering. Det kan være håndtering af uro, konflikter, mobning, faglige udfordringer, sociale udfordringer, drillerier, misforståelser og andet i den boldgade. Jeg kalder alt dette for *samspilsproblemer*, fordi det i bund og grund er relationelle og kommunikative problemer, dvs. problemer, som flere aktører er i samspil med hinanden omkring at opleve og forstå – men på forskellige vis.

Når elever fanges i problemer i skolen, er det en alvorlig sag. Dels er elevernes læringsudbytte tæt sammenhængende med deres trivsel i skolen (Gutman & Vorhaus, 2012; Hattie, 2009), og dels øger skoleproblemer risikoen for problemer i voksenlivet (Hansen, Friis-Hansen & Jensen, 2015). Det er derfor en vigtig social-etisk forpligtelse at skabe høj skoletrivsel. For børn i aldersgruppen 7-19 år, som skiftede skole, er skolepro-

blemer årsagen for mere end hver tredje (Ottosen, Andersen, Nielsen, Lausten & Stage, 2010). Som min forskning viser, kæmper familierne for at undgå skoleskiftet, men når først eksklusionsprocesserne kører, er det nærmest en umulig kamp at vinde, og der er meget lidt hjælp at få.

Indkredsning af forskningsfelt

I mit forskningsprojekt har jeg undersøgt, hvordan det går til, når elever (og dermed deres forældre) bliver ekskluderet fra skolen som resultat af skolens håndtering af sådanne samspilsproblemer. Jeg har ønsket at give de ekskluderede elevers forældre en stemme, og til dette formål har jeg indsamlet tyve fortællinger, som jeg har analyseret, og hvoraf jeg har ladet otte indgå i selve afhandlingen, og hvor også analysen er lagt frem for læseren.

Ved at tale med helt almindelige middelklasseforældre har jeg undersøgt, hvordan de oplever skole-hjem-interaktioner

og mikro-processer i kommunikationen i situationer med samspilsproblemer, og hvor forløbet endte med eksklusionen af deres barn. Dernæst har jeg forsøgt at indkredse, hvad der ligger "bag ved" eller "under" de aktuelle handlinger og udsagn, som skolens professionelle møder forældrene med.

Jeg har lyttet til forældrestemmerne som *constructors and agents of knowledge* (Fine, 1994, p. 75). Elev- og forældrestemmer har traditionelt ikke fyldt meget i forskningen (Freeman, 2010; Madsen, 2008), og som jeg viser, bliver de også ofte overhørt, afvist, ignoreret eller nedgjort i praksis. Forældrestemmer til ekskluderede elever har ikke et legitimt publikum at henvende sig til (Smyth & Hattam, 2004; Fine, 1989; Roman, 1996). Men de har noget at fortælle, og jeg har interesseret mig for, hvad de havde at sige, og hvad vi kan lære ved at lytte til dem.

Mine fund

Forældrefortællingerne viser, hvordan elever og forældre bliver undertrykt og ekskluderet i skolen, samt hvordan dette påvirker elevens tilblivelse og deltagelsesmuligheder negativt. På grund af den måde, som skolen håndterer samspilsproblemer i skolen på, positioneres elever og forældre som forkerte, problematiske, usamarbejdsvillige, m.m., hvorved de marginaliseres og til sidst ekskluderes. Processerne resulterer ikke kun i eksklusion af eleven, men også i privatisering af ansvaret for skoleproblemer, dvs. at forældrene ansvarliggøres for problemerne i skolen og overdrages ansvaret for at løse dem (hjemmefra). Dette har meget store negative konsekvenser for familiens trivsel og værdighed samt for eleven,

idet skolerne faktisk ikke foretager sig noget konstruktivt for at afhjælpe (elevens) problemer i skolen.

Dette sker utilsigtet og på grund af de bestemte interaktioner og handlinger, som skolens professionelle foretager i håndteringen af samspilsproblemer i skolen og i kommunikationen med forældrene. Disse handlinger og interaktioner er baseret på og reproducerer en bestemt måde at tænke på, nemlig individ-, problem- og fejl- og mangeltænkning, som netop tilbyder *deficit-positions*. Eksklusionen kan ramme alle og formes som et mønster; en eksklusionsspiral, som parterne meget dårligt kan undslippe. Eksklusionsspiralen består af seks trin, som optræder i samtlige tyve fortællinger, på trods af at disse er meget forskellige:

1. Trin ét er at udpege eleven eller et par elever som problemet.
2. Trin to er at fremlægge problemhistorien for forældrene, evt. samle flere beviser og underbygge problemhistorien.
3. Trin tre er, at når forældre kommer med andre perspektiver eller modfortællinger, afvises, underkendes eller overhøres disse.
4. Trin fire er, at skolen antager, at der er noget galt med forældrene eller i familien, som er skyld i elevens dårlige opførsel eller problemer i skolen, og forældrene pålægges ansvaret for at løse/genopdrage barnet hjemme. Dvs. problemet eksporteres ud af skolen og ind i familien.
5. Trin fem er en tilspidsning, idet der nu reelt er tale samarbejdsvanskeligheder mellem skole og forældre og måske nedbrud i kommunikationen. Forældrene stilles et ultimatum; enten

affinder de sig med problemhistorien, samt at skolen ikke foretager sig noget yderligere for at afhjælpe problemerne, og med positioneringen af familien som problematisk, eller også kan de finde sig et andet skoletilbud.

6. Trin seks er, at eksklusionen fuldføres. I langt de fleste tilfælde når forældrene til det punkt, hvor de kun ser en mulighed: at finde en anden skole. Relationerne er så beskadigede, at der ikke er andre muligheder. Nogle gange anbefaler skolen eksplicit, at barnet skifter skole, men ofte er det forældrene selv, der træffer beslutningen, fordi de føler sig tvunget til det.

På grund af det bestemte magtforhold i relationen, som følger af individ-, problem- og fejl- og mangeltænkningen, bliver familierne ikke lyttet til, men ignoreret, overhørt, nedgjort og får tildelt meget få handlemuligheder. De oplever sig fanget og fastlåst i uværdige og krænkende positioner. Når forældrene protesterer imod den negative stempling af deres barn eller imod problem- og ansvars-eksporten for at løse problemerne (ud af skolen og ind i hjemmet), bliver forældrene frataget retten til have en stemme.

Forskningsprojektet viser, at børn fra helt almindelige middelklassefamilier uden tegn på social marginalisering kan have i eksklusionsprocesser, der marginaliserer dem og gør dem udsatte. Skolerne undlader at påtage sig det professionelle ansvar for at løse samspilsproblemer i skolen, for i stedet at bebrejde og ekskludere familierne. Derved misser skolerne de vigtige anledninger til organisatorisk læring og praksisudvikling, som en udforskning og responsiv integration af elevernes og forældrenes perspektiver

og ressourcer kunne afstedkomme. I stedet for at lære fra gang til gang, ser det ud til, at skolerne reproducerer de ekskluderende praksisser.

Konklusioner:

1. Håndtering af samspilsproblemer baseret på en individ-, problem- og fejl- og mangeltænkning skaber eksklusionsprocesser.
2. Dette kan marginalisere elever og forældre, også velfungerende mid-delklassefamilier.
3. Det foregår i danske skoler, omend det er usynligt for offentligheden.
4. Til gengæld kan håndtering af samspilsproblemer baseret på relations-, resurse- og løsningsfokuseret tænkning skabe inklusionsprocesser.

Forsknings spørgsmål

Jeg har ønsket at undersøge den sociale eksklusion af elever og deres forældre, som den udspiller sig i kølvandet på skolernes håndtering af skoleproblemer. Forskningshypotesen var, at handlinger (både de der skaber eksklusion og de, der skaber inklusion) udspringer af grundlæggende antagelser, men hvilke grundlæggende antagelser fører til hvilken slags praksis? Forsknings-spørgsmålet blev derfor: *What ways of thinking are producing the kind of interactions that are ultimately exclusionary?* Opgaven blev derfor at kigge på interaktionerne i de forløb, som forældrene delte med mig, og dernæst indkredse de bagvedliggende grundlæggende antagelser, hvorved det ville blive muligt at synliggøre de tænkemåder og handlinger, som fører til eksklusion. Med denne viden bliver det muligt at fravælge den ekskluderende tænkning og praksis og udvikle en ny og mere inkluderende tilgang.

I min søgen efter svar på, hvorfor og hvordan eksklusionsprocesserne opstår, hvorfor og hvordan det går til, at familier havner i uværdige positioner med meget få handlemuligheder, og hvorfor og hvordan disse praksisser er blevet så institutionaliserede i situationer omkring samspilsproblemer, har jeg anlagt et kommunikationsperspektiv. Pearce (2006) påpeger at anlægge et kommunikationsperspektiv vil sige at forholde sig kritisk til fire centrale spørgsmål: *What are we making? How are we making this together? What are we becoming, while making this? How can we create better social worlds?* (Pearce, 2007, p. 60). Disse spørgsmål er tæt forbundet med "tilblivelse" i relationer og interaktioner såvel som en optagethed af at finde alternative måder at kommunikere på, der skaber bedre sociale verdner.

Analytiske spørgsmål

Pearces fire spørgsmål danner rammen for min analyse. I forhold til de to første: *What are we making? And how are we making this together?* Så jeg på (i) how the interaction is contextualized by the school professionals, (ii) how the problem story is laid out by the school professionals, (iii) how parents' and students' voices are invited, involved, valued and used by the school professionals, (iv) how parents are positioned by the school professionals, (v) what options for actions are formed for the parents, and finally (vi) what the outcomes of the exchanges were. I forhold til det tredje spørgsmål: *What are we becoming, while making this?* så jeg på elevens tilblivelsesmuligheder i forløbet og som konsekvens af forløbet. I forhold til det fjerde spørgsmål: *How can we create better social worlds?* så

jeg på moralske forgreningspunkter i forløbet, hvilket vil sige tidspunkter og anledninger, hvor skolens professionelle kunne have handlet anderledes. Moralske forgreningspunkter er "moments of choice", fordi de i særlig grad indeholder og tilbyder flere valgmuligheder, og fordi det, der vælges, får afgørende betydning for det videre forløb.

Voiced research

Forskningsprojektet hører til traditionen af *Voiced Research*, som ifølge Smyth og Hattam (2004) udspringer af et ønske om at finde måder at inkludere stemmer og perspektiver, der ellers er ekskluderede, gjort tavse eller udeladt på grund af dominerende strukturer og diskurser (p. 24). Voiced research har som udgangspunkt, at også/selv/især "lav-status"-perspektiver, der befinder sig i udkanten af et magtcentrum, har noget interessant og vigtigt at sige (p. 24). Fine og Rosenberg (1983) peger på, at kritiske perspektiver på sociale institutioner ofte bedst kan gives af dem, som har forladt institutionen. Måske er dette netop grunden til, at personer, der forlader en institution, omtales som problematiske, og hvorfor deres stemme gøres tavs (p. 257).

Dataindsamlingsmetode

Jeg har indsamlet data ved brug af metoden *snowball-sampling*. Snowball-sampling refererer til en snebold, der ruller ned af bakken og samler mere og mere sne på sin vej. Snowball-sampling er brugbar og praktisk i studier og undersøgelser, der søger indsigt og viden fra/om skjulte befolkningsgrupper, såsom de afvigende og de socialt isole-rede (Atkinson & Flint, 2001). Metoden bruges ofte i undersøgelser, hvor det er svært at få adgang til interviewpersoner,

fx hjemløse eller stofmisbrugere, der ikke optræder i et register samt andre socialt marginaliserede, som det kan være svært at lokalisere (Atkinson & Flint, 2001; Browne, 2005). Gennem målgruppens indbyrdes kendskab og netværk forsøger forskeren at finde frem til personer, der kan give værdifuld viden om det felt, der forskes i. Således fungerer snowball-sampling som 'peer recruitment', hvor relationen mellem respondenter giver tryghed, tillid og motivation til at ville deltage i forskningen på trods af de bekymringer, det også kan give.

Design af et analyseredskab

For at forstå eksklusionsmekanismerne i kommunikationen mellem skolen og forældrene, integrerede jeg positioning theory, narrative constructionist inquiry og coordinated management of meaning (CMM) i et samlet analyseredskab. Analysen undersøger og beskriver interaktioner, udsagn og samtaler, i hvilke de involverede parter fortæller os, "hvad de oplever, og hvordan det føles" ("what it makes") (Foster & Bochner, 2008). Narrative constructionist inquiry er baseret på en moralsk opmærksomhed mod at udtænke og samskabe nye, anderledes og bedre måder at interagere på (Gergen, 2015). En person forstås som et historiefortællende væsen (McIntyre, 1981), der naturligt konstruerer fortællinger om livet (McAdams, 2006). Historier udgør grundlaget for og baner vejen for, hvem vi er, og hvad vi kan gøre og ikke gøre, såvel som hvem vi kan blive.

CMM er en konstruktionistisk kommunikationsteori, der er udviklet til at analysere "det, som kommunikation skaber". CMM forstår verden som spiraller og mønstre af interaktioner, i hvilke

relationer, positioner, handlemuligheder og identiteter skabes. CMM beskriver interaktioner, i hvilke de involverede fortæller os om *what social worlds are created* (Pearce, 2006, p. 11) og er optaget af tilblivelsesprocesser i interaktioner såvel som at finde alternative måder at udføre samtaler og samspil på, som leder til potentielt bedre sociale verdner.

Positioning theory tilbyder en måde at forstå "how people use words (and discourse of all types) to locate themselves and others" (Moghaddam & Harré, 2010, p. 3), ligesom "it is with words that we ascribe rights and claim them for ourselves and place duties on others" (ibid. p. 3). Positioning theory gør det muligt at gå i detaljer med, hvordan kommunikation skaber og tildeler bestemte positioner, samt hvordan dette sker i relation til bestemte måder at tænke på.

Kombinationen af disse teorier muliggør en grundig analyse af skole-hjem-kommunikationen og interaktionen, hvorved det bliver muligt at sige, hvad der skaber eksklusionen, og hvordan skolens professionelle kan handle og agere anderledes med det formål at skabe inklusionsprocesser i stedet.

Inkluderende praksis i håndtering af samspilsproblemer i skolen

Som analysen viser, er der tale om en række valg i håndteringen af samspilsproblemer i skolen, ligesom der er tale om en række valg i kommunikationen med forældrene. Hvis skolens professionelle vælger at handle på nogle andre grundlæggende antagelser, bliver et andet begivenhedsforløb muligt. Et sådan begivenhedsforløb kunne forløbe over nogle helt andre trin i det, der kan kaldes en inklusionsspiral:

1. Trin et er, at skolen ønsker at løse samspilsproblemer i skolen og ønsker forældrenes hjælp og input hertil.
2. Trin to er, at forældrene inviteres til at dele deres viden om barnet og deres forhåbninger og ideer til, hvad skolen kan gøre for at afhjælpe situationen.
3. Trin tre er, at skolen lytter og er imødekommende overfor forældrenes perspektiver og forslag.
4. Trin fire er, at forældrene positioneres som vidende og velfungerende, samt at skolen undgår at eksportere problemet ud af skolen og ind i familien
5. Trin fem er, at skolen bibeholder ansvaret for at løse problemerne i skolen og bevarer den respektfulde dialog med forældrene på sporet, dvs. fokuseret på det, som skolen sætter i værk for at afhjælpe situationen.
6. Trin seks er fortsat samarbejde. På grund af det, skolen sætter i værk, og som forældrene har været med til at kvalificere, samt den gode dialog og samarbejde, hvor elev og forældre positioneres som vidende og velfungerende, øges sandsynligheden for, at forældre og elev fortsat har lyst til at blive på skolen, samt for at problemerne rent faktisk løses. Herved er samspilsproblemerne håndteret på en inkluderende måde.

Inklusion gennem samarbejde

Det væsentlige her er, at skolen inviterer forældrene ind i dialogen som vidende, respekterede og kloge. Dialogen skal handle om, hvordan skolen kan afhjælpe de problemer, som eleven er havnet i i skolen. Eleven skal ikke opfattes som problemet. Forældrene skal have mulighed for at bringe deres gode erfaringer og ideer til bords. Skolens professionelle skal lytte til og værdsætte eleven og forældrene. Sådan udvikler de sammen

et godt samarbejde med fokus på ideer og handlemuligheder, som skolen kan inddrage i deres indsatser.

Grundlæggende antagelser bag inkluderende håndtering af problemer

Handlingerne i inklusionsspiralen udspringer af nogle bestemte grundlæggende antagelser, som alle er karakteriserede ved et stærkt fokus på relationer fremfor på individer. De er opmærksomme på, hvordan mennesker bliver til og påvirkes af de relationer og samspil, som de indgår i. De tager i betragtning, hvordan handlinger og kommunikation former og forandrer relationer på godt og ondt. Dernæst fokuserer de på muligheder og styrker i stedet for på individer, problemer, fejl og mangler. I stedet for at søge årsager

til problemer, søger de at engagere i en fælles udforskning af forskellige perspektiver, erfaringer og forhåbninger. Slutteligt, så medtænker de den etiske forpligtelse, det er fortløbende at finde bedre måder at interagere på, som ikke adskiller, stigmatiserer og ekskluderer, men søger genoprettelse og fredelig sameksistens. Sådanne grundlæggende antagelser er relations-, resurse- og løsningsfokuserede.

International ph.d. med data fra Danmark

Taos Institutet, som er et internationalt forskningsnetværk, samarbejder med universiteter i Europa, USA, Asien, Canada, Sydamerika, m.m. om at udbyde bl.a. internationale ph.d.-projekter. Ved en international Taos-

konference i 2012 holdt jeg oplæg, og på baggrund heraf blev jeg opfordret til at ansøge optagelse i et ph.d.-projekt. Ansøgningen blev godkendt og jeg blev indskrevet ved universitet i Holland og fik tildelt en af Taos Instituttets ph.d.-vejledere. Jeg har indsamlet data i Danmark og integreret både dansk og international forskning i projektet. Bedømmelsesudvalget skrev, at jeg havde identificeret et hidtil udforsket forskningsfelt med stor betydning ikke kun for skolen, men for samfundet som helhed. Afhandlingen kan downloades her: www.taosinstitute.net/gro-emmertsen-lund-dissertation. Her kan de referencer, jeg nævner i denne præsentation, også findes. ♦